

Het Kreglinger poppenhuis uit de collectie van het Antwerpse volkskundemuseum

Bert Sacré

Op het eerste zicht lijkt het poppenhuis vooral een charmante getuige van een tijdsbeeld. Vaak zie je er mensen naar staren met een glimlach om de mond die ontegensprekelijk nostalgische gedachten verraad. Maar het verhaal van het poppenhuis is meer dan louter nostalgie. Het is een geschiedenis op het raakvlak van sociaal-pedagogische denkbeelden en kunsthistorische beschouwingen. Een relaas waarvan de aanvang kan worden teruggeplaatst in het midden van de 16de eeuw.

Het poppenhuis uit de collectie van het Antwerpse Volkskundemuseum werd in 1962 geschonken door de invloedrijke handelaarsfamilie Kreglinger. In het archief is er echter nauwelijks informatie bewaard over de poppenwoning. In dit artikel willen we dit poppenhuis plaatsen in een historische context.

Charlotte Troistorff

Van alle verschillende poppenhuistypes lijkt het exemplaar uit het volkskundemuseum vooral aan te leunen bij het Zuid-Duitse (of Nüenbergse) model. Het is onmiskenbaar een huisstructuur, doch niet dermate architectonisch uitgewerkt zoals dat het geval is bij de Engelse baby houses. Het huis lijkt enigszins op de ouderlijke woning van Charlotte Troistorff, de vrouw van Christiaan Kreglinger. Zij woonde in een klassiek herenhuis in het Duitse dorpje Monschau dat bekend was om zijn textielnijverheid. Haar vader was een belangrijke stoffenhandelaar die contacten onderhield met het Antwerpse doorvoerbedrijf van de Kreglingers. Vooral het schaliëndak dat bekroond wordt met een balustrade vertoont een opmerkelijke verwantschap. Christiaan en Charlotte huwden in 1804 maar het poppenhuis is waarschijnlijk van een latere datum. Het zou opgevat kunnen worden als een blijvende herinnering aan hun (Duitse) afkomst. In ieder geval is het een verklaring voor de on-Antwerpse vorm van de woning. Hoewel het type Zuid-Duits is, blijft het maar zeer de vraag of het poppenhuis daar ook daadwerkelijk vervaardigd werd. Het is even goed mogelijk dat een lokale (Antwerpse?) houtbewerker de ruwbouw maakte zoals dat in de 19de-eeuw courant gebeurde. Het vervoer van een dergelijk groot poppenhuis was immers moeilijk en uiterst kostelijk. De barrières om een huis over grote afstanden te verplaatsen verdwenen pas in de 20ste eeuw door het gebruik van lichtere materialen of opplooibare modellen.

Datering

Een precieze datering is moeilijk te geven maar afgaande op de algemene kenmerken die poppenhuizen uit verschillende tijdsvakken vertonen, kan toch een tijdsbepaling worden opgesteld. Een eerste aanduiding is te vinden in de functie van de miniatuurwoning. De vraag moet gesteld worden of we te maken hebben met een pronkpoppenhuis of met een poppenhuis dat bedoeld was als speelgoed. Uit de poppenhuisgeschiedenis weten we immers dat rond de helft van de 19de-eeuw de functie definitief veranderde van 'pronken' naar 'spelen'. De relatief grote afmetingen van het huis en de hoge plafonds in de verschillende ruimtes lijken te wijzen op de laatste mogelijkheid. De maten zijn immers op kinderen gericht. Al staande komen kinderen tussen 8 en 12 jaar gemakkelijk bij de eerste etage. Op hun knietjes of gehurkt kunnen zij zonder problemen in de keuken spelen. Dit is enkel mogelijk door de brede sokkel onderaan. Zonder deze verhoging zou men immers bijna plat op de grond moeten liggen om de potten en pannen te beroeren. De hoogte van de vertrekken is ideaal om objecten en poppen te verplaatsen zonder andere spulletjes om te stoten. Maar het zijn niet enkel de afmetingen die een gedreven speel-functie verraden. Het huis heeft kennelijk verschillende opknopbeurten gehad, getuige hiervan zijn de verschillende lagen verf aan de 'buitenmuren'. Ook binnenin de woonst zijn er elementen te vinden die wijzen op een intensief gebruik. Zo is er veel gebroken en/of hersteld poppengoed aanwezig (het hondje, de vaasjes, de openhaard, enz.). Dit alles wijst erop dat het huis 'bespeeld' werd en dus niet louter een decoratieve functie had.

Nochtans lijken niet alle elementen op het eerste gezicht de hypothese van een speelhuis te ondersteunen. De vitrineachtige opbouw van de voorgevel bijvoorbeeld die bovendien voorzien is van een slot, wijst daarop. Speelhuizen hebben nauwelijks sloten omdat het steeds mogelijk moest zijn om ze te openen voor gebruik. Een pronkhuis daarentegen werd waarschijnlijk enkel onder toezicht van de ouders open gemaakt. De grootte van de ruiten is eveneens uitzonderlijk. Platglas werd in de tweede helft van de 19de eeuw wel meer aangewend in poppenhuisfaçades maar dan in ramen met verschillende kleine ruitjes. Is het mogelijk dat de originele voorgevel (in de 20ste eeuw) werd vervangen door het huidig exemplaar? De speel-functie zou in de loop van de tijd verloren kunnen zijn gegaan. Het kostbaar geworden oude speelgoed werd na een tijdje veilig achter een glazen façade opgeborgen en tentoongesteld, wat meteen zou verklaren waarom er een slot aangebracht werd. Een onderzoek naar het hout dat voor de gevel gebruikt werd, zou kunnen aanduiden of er al dan niet kan gesproken worden van een latere toevoeging. Er zijn trouwens meer anachronistische elementen in de structuur te ontdekken zoals de vezelplaten achteraan.

Het poppengoed

Ondanks de vermoedelijke toevoegingen klinkt het toch aannemelijk om het poppenhuis in de het midden van de 19de eeuw te plaatsen. Naast de algemene structuur die op kindermaten is afgesteld, vormt het interieur een belangrijke indicatie om het huis in dit tijdsvak te situeren. Uiteraard is het niet gemakkelijk nauwkeurig te bepalen wanneer bepaalde meubeltjes precies werden gemaakt. De stijl van de meubels is nauwelijks een garantie voor de datering. Er waren wel tendensen om de laatste nieuwe mode te volgen maar evenzeer bestonden er periodes waarin volop teruggerepen werd naar oudere genres. Bepaalde stijlen bleven bovendien gedurende erg lange tijd de algemene smaak beheersen. Dit is bij uitstek het geval voor de Biedermeier traditie. In Duitsland was ze al populair vanaf de eerste decennia van de 19de eeuw. En hoewel ze in de aanvangsjaren nog als exotisch werd ervaren in andere landen raakte ze snel ingeburgerd en bleef ze universeel de toon aangeven tot het begin van de 20ste eeuw. Een meer accurate datering kan men bekomen door poppengoed uit verschillende poppenhuizen te vergelijken. Dit is echter niet vanzelfsprekend omdat het aanbod aan meubels in de 19de eeuw aanvankelijk exponentieel groeide. Doch met de opkomst van de machinale productie doet ook de stereotypering zijn intrede en kan er meer vergelijkbaar materiaal worden gevonden.

Er kan rustig vanuit worden gegaan dat het poppengoed uit het Kreglinger-poppenhuis van Duitse origine is. Het monopolie van onze oosterburen is zo sterk dat inheemse producenten hier waarschijnlijk niet tegen opkonden - zoals nergens ter wereld trouwens. In het jonge België is overigens geen productiecentrum van poppenhuis-producten bekend. De Duitse eeuwenoude speelgoedtraditie in combinatie met goedkope werkkrachten en procesmatige productiewijze maakte hun producten onverslaanbaar voor de concurrentie. Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw kan men spreken over een ware poppenhuisindustrie.

De constructiewijze van de meeste meubelstukken is nogal vluchtig en toont sporen van een snelle fabricage. Maar laten we de meubeltjes per kamer even van naderbij bekijken.

De slaapkamer.

Van alle kamers vormt de slaapkamers, wat meubels betreft, het meest een geheel. Tegen de buitenmuur staan evenwijdig twee identieke eenpersoonsbedjes in Neorenaissance stijl. Op een van de twee bedjes rust een popje met een fijn kleedje aan. Naast de bedden staan stoeltjes met een soortgelijke, sobere decoratie. Zij zijn met een beige stof bekleed en dragen opvallende rode franjes aan de onderkant. Tussen de twee bedjes staat een nachtkastje waarvan het deurtje ontbreekt. Bovenaan

bevindt zich een marmeren blad. Tegen de achterste muur staat een bijhorende kast maar het marmeren bovenblad is afwezig. Ernaast staat een grote sofa die bovenaan met een monumentale structuur is afgewerkt. Tussen twee versierde halfzuiltjes bevindt zich een spiegel. Helemaal bovenaan wordt de structuur afgesloten met een driehoekig timpaan. De zetel heeft dezelfde rode franje versiering als de zetels naast de bedden. Ook de stoelen tegen de binnenmuur dragen dezelfde franjes. Ondanks verschillende kleurnuances en andersoortige decoratieve patronen lijken ze allemaal uit dezelfde school/fabriek te komen. Het lijkt er sterk op dat decoratieve elementen (bollen, kegels, boogjes enz.) op 'standaardstoelen' werden aangebracht om ze zo toch allemaal een individueel uitzicht te geven. Zo konden de makers tientallen verschillende stoelen maken met slechts één basismodel.

Het salon

In tegenstelling tot de slaapkamer is het assortiment aan meubels in het salon heel wat uitgebreider. Enkele van de belangrijkste stijlen uit de 19de-eeuw zijn te ontwaren in deze mooi aangeklede kamer. Hoewel de stijlen vooral Frans aandoen, zijn ze toch hoogstwaar-

schijnlijk in Duitsland vervaardigd. Het was immers de specialiteit van de Nürenbergse fabrikanten om invloeden uit verschillende landen te adapteren en integreren in hun productie.

Zoals de rococo "*Bonheur du Jour*" met bijpassende tafeltje. Op het kleine tafeltje staat een radiotoestel. De eerste radio transmitters kwamen pas op het begin van de 20ste eeuw in zwang. Het klinkt dan ook logisch om het toestel in deze periode te plaatsen. Het tafeltje en de bureau vormen een fijn uitgewerkt ensemble dat zwart geschilderd werd om een donkere exotische houtsoort (mogelijk ebbenhout) te suggereren. Om de vergulde tekeningen aan te brengen werd waarschijnlijk beroep gedaan op het chromolithografisch procédé. Een manier van werken die het gemakkelijk maakte om versieringen aan te brengen. Waar dit vroeger verkregen werd door arbeidsintensief en moeilijk graveerwerk, kon men in de tweede helft van de 19de-eeuw gebruik maken van deze relatief eenvoudige druktechniek. Alweer een wijze waarop sneller en goedkoper kon worden geproduceerd. Dit proces werd overigens ook nog op verscheidene andere meubeltjes in het salon toegepast. Het meest in het oogspringende stuk is de grote open haard met weelderige decoratie bovenaan en een massieve, gedetailleerde tegelpartij aan de voeten. Rechts is de frêle decoratieve structuur zoals die aan de andere kant te zien is, afgebroken.

De zetel met zwart imitatieleren bekleding vertoont alle kenmerken van de befaamde biedermeierstijl. Zachte, bolle vormen en frivole doch sobere goudkleurige decoratie zorgen voor het huiselijk effect. Door de gezellige uitstraling waren de biedermeiermeubeltjes bijzonder populair gedurende de hele 19de eeuw.

De kaders in rococostijl bevatten gezichten op Lissabon (omgeving van fort Al-Meida) en op Baden. Het vervaardigen van allerhande reproducties met behulp van diverse materialen is een typisch kenmerk van de Duitse poppengoedfabrikanten vanaf de jaren 1850. De ovale kader bevatte vroeger een spiegel maar ook die is er aan moeten geloven. Het dressoir getuigt nog van een andere belangrijke kunststroming. De empirestijl is uitgebalanceerd en sober. De kast met ingewerkte spiegeltjes toont enkele objecten die oorspronkelijk niet toebehoren tot het meubel. Het overzicht van de 19de-eeuwse meubelgeschiedenis is nog niet ten einde. De piano draagt immers een uitgesproken neogotische decoratie. Een stroming die in de tweede helft van de eeuw de oplossingen voor de vraag naar een nieuwe architectuur zocht in de gotische middeleeuwen.

Vervolgens hebben we nog de stoeltjes in Louis-Philippe stijl rond een onversierd tafeltje dat zich ooit in de slaapkamer bevond. De twee grote zwarte stoelen met rieten zitting laten zich opmerken door hun

wanstaltige grootte. Het is echter bij poppenhuizen niet uitzonderlijk dat voorwerpen niet in verhouding zijn met hun omgeving of met de bewoners. De schaal van de poppenspulletjes is sterk uiteenlopend. Bij het vervaardigen en verzamelen werd vooral gekeken naar de hanteerbaarheid. De correcte gemeenschappelijke schaal was hieraan ondergeschikt. Zo zijn uit de keukens borden ten opzichte van het salon grote schotels.

De keuken

De keuken is zonder twijfel de opmerkelijkste kamer van het poppenhuis. Zij vormt het grootste vertrek, zo groot als de twee bovenliggende ruimtes samen. Dat ze een prominente plaats inneemt, is echter niet uitzonderlijk. Het is een steeds weerkerend fenomeen in poppenhuizen uit verschillende tijdsvakken. Maar ook in werkelijkheid waren de 19de-eeuwse keukens behoorlijk groot. De (over)volle keuken is gebaseerd op het type van de *Nürnbergger Küche* die oorspronkelijk als afzonderlijke kamer ontstond. Het is de uitdrukking van het typisch 19de-eeuwse ideaal van een grote, rijk gevulde ruimte waarin verschillende knechten en meiden te werk konden gesteld. De keuken was een uiting van welvaart. Er was genoeg werkend personeel om de grote afstanden te belopen. Van een praktische kitchenette, waarin de huisvrouw er alleen voor staat en de ruimtes bij gevolg geminimaliseerd worden, was nog absoluut geen sprake. Ondanks de overdaad aan poppengoed heerst in de keuken een strakke werksfeer die schril contrasteert met het gezellige salon boven. Vooral de zakelijk properheid regeert, tegelimitaties moeten dit idee kracht bijzetten. Het poppenhuis geeft op die manier een beeld van het leven van de negentiende-eeuwse bourgeoisie.

Het zorgvuldig uitgewerkte kolenkacheltje kan gedateerd worden rond het begin van de 20ste eeuw. Hieruit blijkt dat continu en doorheen verschillende generaties spulletjes werden bijgekocht. De grote variatie aan meubels in het gehele huis is een uiting van eenzelfde koopdrift die vanaf de laatste decennia van de 19de eeuw optreedt ten gevolge van de immer dalende prijzen. De kast met summiere neogotische beschildering lijkt ook van deze periode. De beschilderingen op het porselein werden met behulp van nieuwe mechanische druktechnieken verkregen.

Na generaties spelplezier is het Kreglinger-poppenhuis waarschijnlijk uit handen van de kinderen genomen en als pronkstuk gebruikt. Het huis en de bijhorende poppenspulletjes waren immers reeds antieke en waardevolle objecten geworden. Het is onwaarschijnlijk dat het dienst bleef doen tot 1962, het jaar waarin het geschonken werd aan het museum.